

## Inleiding

De SDAP was de eerste partij in Nederland met een gemeenteprogramma. Maar ze was niet de eerste sociaal-democratische partij die concrete verbeteringen voorstelde. Domela Nieuwenhuis, die nooit in de Haagse gemeenteraad heeft gezeten, richtte in 1882 een adres aan de raad om voedsel aan min- en onvermogende schoolkinderen te verstrekken onder het motto: 'Kosteloos onderwijs zonder de kost is half werk'. De raad wees het voorstel af. In dit hoofdstuk staan de wederwaardigheden van de sociaal-democraten in de Haagse gemeenteraad centraal.

46

Eerste federatiebestuur van de SDAP in Den Haag, oktober 1903. Bovenste rij v.l.n.r.: Spiessens, van Gilst, v.d. Schroef, van Wijk. Onderste rij v.l.n.r. Maastricht, Brok en Middelburg. Foto IISG, Amsterdam

hoofdstuk

3

# democratie in de gemeenteraad 1905 - 1941

bladzijde

49

D 1905 - 1941

Federatie Den Haag der Soc.-Dem. Arb.-Partij

# Openbare Vergadering

op WOENSDAG 20 MAART, 's avonds 8 uur,  
in 't Koetshuis van KEIZER, Torenstraat, Rijswijk.

Als Spreker treedt op: **J. A. BERGMEIJER**, Onderwijzer te Dordrecht,  
met het Onderwerp: **De Strijd onzer Dagen.**

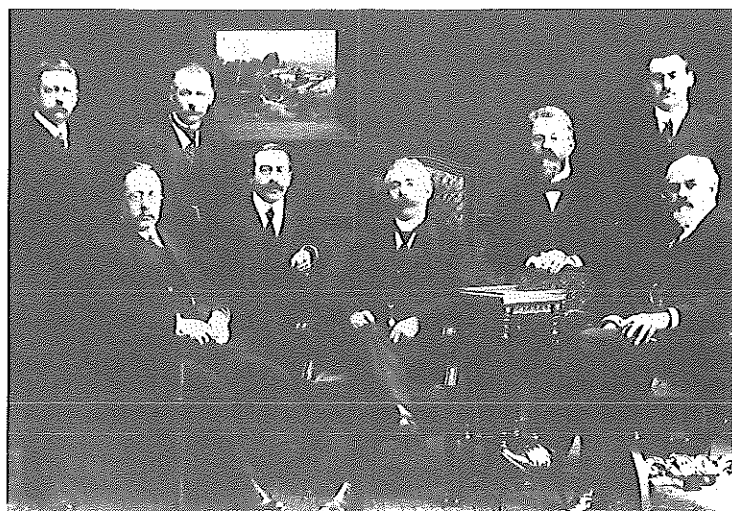
Wie er belang in stelt eens iets te vernemen van het willen en  
werken der sociaal-democraten, verzuiwe niet, deze vergadering bij te wonen.

**Toegang vrij. Debat gewenscht. HET BESTUUR.**

47



48



49

In juli 1905 konden de Haagse sociaal-democraten feestvieren. Kornelis ter Laan, Tweede Kamerlid sinds 1901, was tot eerste rode raadslid van de residentie gekozen.

Den Haag, aldus partijhistoricus W.H. Vliegen, was voor de SDAP lange tijd 'een tamelijk onvruchtbaar terrein' geweest. De liberalen, uiteenlopend van zeer conservatief tot uitgesproken vooruitstrevend, beschikten in de decennia rond de eeuwwisseling over een meerderheid in de raad. Tegen 1900 groeide de invloed van progressieve liberalen. In tegenstelling tot conservatieve liberalen en confessionellen, die zo min mogelijk in het sociaal-economisch leven wilden ingrijpen, waren zij voorstanders van een actief gemeentelijk beleid. De SDAP ging in haar gemeenteprogram veel verder; zij wilde door middel van hervormingen de bewustwording en de emancipatie van de arbeidersklasse bevorderen. Maar in de praktijk vond de partij vaak aansluiting bij de politiek van de progressieve liberalen. Belangrijke punten in het sociaal-democratisch gemeenteprogram waren: het in gemeentebeheer brengen van zoveel mogelijk bedrijven; een actieve grondpolitiek; bouw van goede en betaalbare woningen; goed en voor ieder toegankelijk onderwijs; betere beloning en rechtspositie van het gemeentepersoneel. De Groningse oud-onderwijzer Ter Laan, volgens Vliegen 'een der ijverigste werkers', moest als eenling in de raad alle terreinen bestrijken, maar hij zette zich bovenal in voor hervorming van het Haagse onderwijs.

De gemeenteraad van Den Haag bestond toen, evenals nu, uit 45 leden. Deze werden voor zes jaar gekozen, maar elke twee jaar trad een derde van hen af. De verkiezingen vonden plaats volgens het districtenstelsel, waarvoor de stad in drie districten was verdeeld. In elk district werden vijf kandidaten gekozen. Wie geen absolute meerderheid haalde kon in herstemming komen. Daarbij steunden de liberalen en de sociaal-democraten aan de ene kant ('links') en de confessionele partijen aan de andere kant ('rechts') elkaars kandidaten. Zo was Ter Laan dankzij liberale steun in de raad gekomen.

Leendert Hoejenbos, adjunct-directeur van de Centrale Arbeiders Verzekerings- en Depositobank, kwam in 1907 als tweede SDAP'er in de raad. In de verkiezingscampagne had hij de praktijken van in grond speculerende raadsleden aan de kaak gesteld. Den Haag maakte in die jaren een spectaculaire groei door. Daardoor was de vraag naar bouwgrond bijzonder groot. De markt in grond was zo goed als vrij; de gemeenteraad liet de stadsuitbreiding bijna geheel over aan particuliere ondernemers en bouwgrondmaatschappijen, die dankzij de forse waardeverhoging van de grond enorme winsten maakten. Een groot aantal raadsleden, zo was in de pers onthuld, was zelf bouwondernemer of had belangen in een van de vele bouwgrondmaatschappijen. 'Niet de gemeente kocht den grond, maar de gemeenteraadsleden', schreef Hoejenbos in een verkiezingspamflet; de sociaal-democraten moesten 'die augiasstal' maar eens gaan reinigen. Gemeentelijke grondaankoop en uitgifte van de grond

47

Openbare vergadering van het federatiebestuur van de SDAP in Den Haag, 1907.  
Foto IISG, Amsterdam

48

Het SDAP-congres in 1905, gehouden in 'Walhalla'.  
Foto Troelstra Gedenkschriften

49

Raadsfractie bij het vertrek van K. ter Laan in 1914. Zittend v.l.n.r.: Hoejenbos, Harms, Ter Laan, Hugenholtz, Helsingdingen. Staand v.l.n.r.: Oldenboom, De Kleer, Drees.  
Foto IISG, Amsterdam



in erfpacht zouden altijd tot de belangrijkste programmapunten van de Haagse SDAP blijven behoren. Maar ook progressieve liberalen waren voorstanders van een actieve gemeentelijke grondpolitiek. Liberale wethouders voerden, van harte gesteund door de sociaal-democraten, vanaf 1911 een beleid op basis van het beginsel: de gemeente koopt de grond en geeft deze alleen uit in erfpacht. Voor de SDAP was strenge handhaving van dit beginsel een 'cardinale kwestie'.

In 1909 kwam het Kamerlid W.P.G. Helsdingen, een van de oprichters van de SDAP, de raadsfractie versterken. De fractie was in vier jaar minimaal gegroeid. Interne strijd in de SDAP, die in Den Haag bijzonder hevig was, maakte de partij minder aantrekkelijk voor potentiële leden en kiezers.

#### een factor van betekenis

De jaren 1910-1914 waren daarentegen succesvol voor de SDAP, vooral dankzij haar actie voor algemeen kiesrecht. De verkiezingen van 1911 brachten de partij een verdubbeling van het aantal raadszetels: van drie naar zes. In 1913 kwam de fractie van zes op negen zetels. Een van de nieuwe raadsleden was de 27-jarige Willem Drees. Drees, Amsterdammer van geboorte, was in 1907, toen hij een vaste aanstelling als Kamerstenograaf had gekregen, in Den Haag komen wonen. Sinds november 1911 was hij voorzitter van de afdeling (vanaf oktober 1913: federatie) Den Haag van de SDAP; een functie die hij met een korte onderbreking tot 1931 zou vervullen.

De SDAP was in 1913 in Den Haag, evenals in andere grote steden, een factor van betekenis geworden. De partij was bereid zitting te nemen in het College van B & W en schoof Ter Laan als kandidaat naar voren, maar de steun van burgerlijke zijde voor een sociaal-democratisch wethouderschap was nog onvoldoende. Dat de kundigheid van Ter Laan niettemin ook buiten de eigen kring werd erkend bleek toen de liberale minister P.W.A. Cort van der Linden hem in februari 1914 tot burgemeester van Zaandam benoemde; de eerste 'rode' burgemeester in Nederland.

Helsdingen volgde Ter Laan formeel op als voorzitter van de fractie, maar deze partijveteraan sukkelde nogal met zijn gezondheid. Hoejenbos, de man met de langste raadservaring, en Drees, door zijn werk als stenograaf in de Kamer en andere politieke vergaderingen de man met de meeste kennis van zaken, waren feitelijk de toonaangevende figuren in de fractie.

In 1913 waren de omstandigheden gunstig voor nieuw beleid. Economisch ging het goed en niet alleen de SDAP, maar ook de progressieve liberalen wilden het aantal gemeentelijke taken uitbreiden. De gemeenten hadden tot 1929 nog een eigen inkomstenbelasting en Den Haag, met relatief meer gegoede inwoners, stond er financieel beter voor dan andere grote steden.

Het uitbreken van de oorlog in augustus 1914 doorkruiste de hervormingsplannen. De SDAP-fractie zag het als haar taak ervoor te zorgen -door te pleiten voor duurtetoeslagen en het strak in de hand houden van de prijzen-, dat de arbeidersbevolking niet

50

Van Albarda vertrekt naar H.M.  
Koningin Wilhelmina op het Loo,  
18 november 1925.  
Foto IISG, Amsterdam

51

Kamerverkiezingen, 7 mei 1922 in Den  
Haag. Ter Laan is weer verkiesbaar.  
Foto IISG, Amsterdam

S. D. A. P.



EEN BAKEN IN ZEE

STEMT 24 JUNI OP

W. DREES

onevenredig in de knel zou komen door de schaarste. De partij stelde zich kritisch op tegenover het als onvoldoende beschouwde beleid van B&W en ze voelde niets voor de 'godsvrede' met de andere partijen. Deze oppositionele houding gold vooral voor de jaren waarin de SDAP nog buiten het dagelijks bestuur van de gemeente stond. Zo ging de partij in 1915 niet in op het verzoek van de andere partijen om, in het kader van de godsvrede 'te laten zitten wat zit'; de SDAP stelde gewoon kandidaten voor de raadsverkiezingen en won twee zetels. De fractie was nu tien man sterk (in 1913 was één zetel bij een tussentijdse verkiezing verloren gegaan).

Maar in 1917, onder de steeds moeilijker wordende omstandigheden, stemde de SDAP er in toe te 'laten zitten wat zit' en waren de andere partijen eindelijk bereid een sociaal-democraat in het college te kiezen. De kandidaat van de SDAP-fractie, de werktuigkundig ingenieur J.W. Albarda, werd met ruime meerderheid gekozen. Albarda, die tevens lid was van de Tweede Kamer, werd wethouder van Onderwijs in een college dat voorts bestond uit drie liberalen en één katholiek.

De problemen van mobilisatie en schaarste gingen het raadswerk echter voor een groot deel bepalen. In de loop van de oorlog kregen de gemeentebesturen een steeds steviger greep -voor de SDAP nog niet stevig genoeg- op het economisch leven; ze hadden een belangrijke taak bij rantsoenering en distributie van levensmiddelen en brandstoffen.

In het voorjaar van 1918 sneden de oorlogvoerende landen de levensmiddelentoevoer van Nederland min of meer af. De toestand werd nijpend, ook in Den Haag. Op vrijdagmiddag 12 april werden er in een aantal buurten bakkerijen geplunderd. 's Avonds was er een honger- en duurte-demonstratie onder leiding van Louis de Visser (SDP, de latere CPN). Onderweg naar het stadhuis werd het steeds onrustiger; op relletjes beluste lieden mengden zich onder de demonstranten. Huzaren en infanteristen kwamen de politie assisteren. Op sommige ogenblikken, aldus de verslaggever van de *Haagsche Courant*, namen de ongeregeldheden het aanzien van 'een formeel straatgevecht' aan. Pas tegen middernacht werd het rustig. Zo'n vijftig mensen waren gewond geraakt, van wie twee zo ernstig dat ze zouden overlijden.

's Maandags interpeleerde Drees, sinds kort formeel fractievoorzitter, over de rellen en het tekort aan levensmiddelen dat de aanleiding daartoe was geweest. Enerzijds had hij begrip voor het optreden van de politie en de militairen. Hun taak was 'buitengewoon zwaar, pijnlijk en verantwoordelijk' geweest, al had hij de indruk dat de manier van optreden, hier en daar 'onnoedig kras' was geweest. Aan de andere kant betwijfelde Drees of het gemeentebestuur op het gebied van de levensmiddelenvoorziening wel alles deed wat in zijn vermogen lag. De lasten moesten zo gelijkmatig mogelijk verdeeld worden, 'want', zo betoogde hij, 'er is niets, dat zoo tot een verbit-terde stemming bijdraagt als het gevoel, dat anderen nog wel iets kunnen krijgen'.

52

Verkiezingsaffiche. SDAP een bak in zee.

Foto IISG, Amsterdam

**DREES.W.**  
No 1  
VAN LIJST  
**13**  
VOOR DEN **GEMEENTERAAD**



53





Tijdens de enerverende novemberdagen in 1918 bleef het in Den Haag rustig. Een oproep tot revolutie ging van de Haagse sociaal-democraten niet uit, al was een enkel raadslid ter rechterzijde daar nog niet zo zeker van. 'Denkt U er om, wij hebben hier Wethouders noodig en niet wetsverkrachters', voegde de anti-revolutionair M. van Steenberghe Albarda dreigend toe in de raadsvergadering van 14 november. Maar bij een door de SDAP uitgelokte stemming bleek Albarda nog steeds het vertrouwen van de raad te hebben.

Er was geen sprake van revolutie. Wel presenteerde Drees namens zijn fractie op 15 november een program van hervormingseisen op het gebied van woningbouw, werkgelegenheid en onderwijs aan de raad. 'Wij meenen', was de kern van Drees' betoog, 'dat de gemeente zich moet ontwikkelen in toenemende mate, zooals zij bezig is dat te doen, van enkel bestuursorgaan tot waarlijke gemeenschap, tot een instituut van sociale zorg'.

De verkiezingen van mei 1919 brachten een ingrijpende verandering in de samenstelling van de raad. De liberalen waren hun meerderheid kwijt. Gezamenlijk behaalden zij slechts 9 zetels (1913: 26); de rechtse (confessionele) partijen kregen samen 16 zetels (1913: 10); de SDAP behaalde 14 zetels (1913: 9); de communisten deden met 3 zetels hun intrede in de raad.

De uitslag moest wel gevolgen hebben voor de samenstelling van het college. De sociaal-democraten konden niet zo maar hun gang gaan bij de onderhandelingen. Zij waren gebonden aan een congres-resolutie van april 1919, die voorschreef dat de partij alleen wethouderszetels mocht aanvaarden als voldoende vaststond dat mede daardoor de verwezenlijking van belangrijke punten van het gemeenteprogram werd verzekerd. Voor het aanvaarden van wethouderszetels was bovendien het advies van het partijbestuur en de goedkeuring van de afdeling of federatie nodig.

Albarda zou vast en zeker worden herkozen en volgens het *Algemeen Handelsblad* was het een publiek geheim in Den Haag dat ook Drees zich gaarne voor het wethouderschap beschikbaar stelde. Albarda en Drees, schreef het liberale blad, waren 'figuren, die, naar wij vermoeden, niet al te principieel te paard zitten. Het geen, in onze oogen, eer een compliment dan het tegendeel is'.

De collegevorming verliep echter niet zo gemakkelijk als het zich eerst liet aanzien. De SDAP-fractie legde een minimumprogram voor aan de liberalen en de rechtse partijen. Toen die weigerden zich schriftelijk vast te leggen besloot de federatie na inschakeling van het partijbestuur geen kandidaat-wethouders aan te wijzen. Tijdens nadere besprekingen bleek dat de bezwaren van de andere fracties niet zozeer het programma van de SDAP golden alswel de eis om schriftelijke verklaringen af te leggen. Drees, die daar wel begrip voor had, beloofde een positief advies aan de federatie te zullen uitbrengen. De federatie besloot daarop de fractie alsnog te machtigen wethouderszetels te aanvaarden. Van de kritiek van het partijbestuur op dit besluit trok men zich niet al te veel aan.

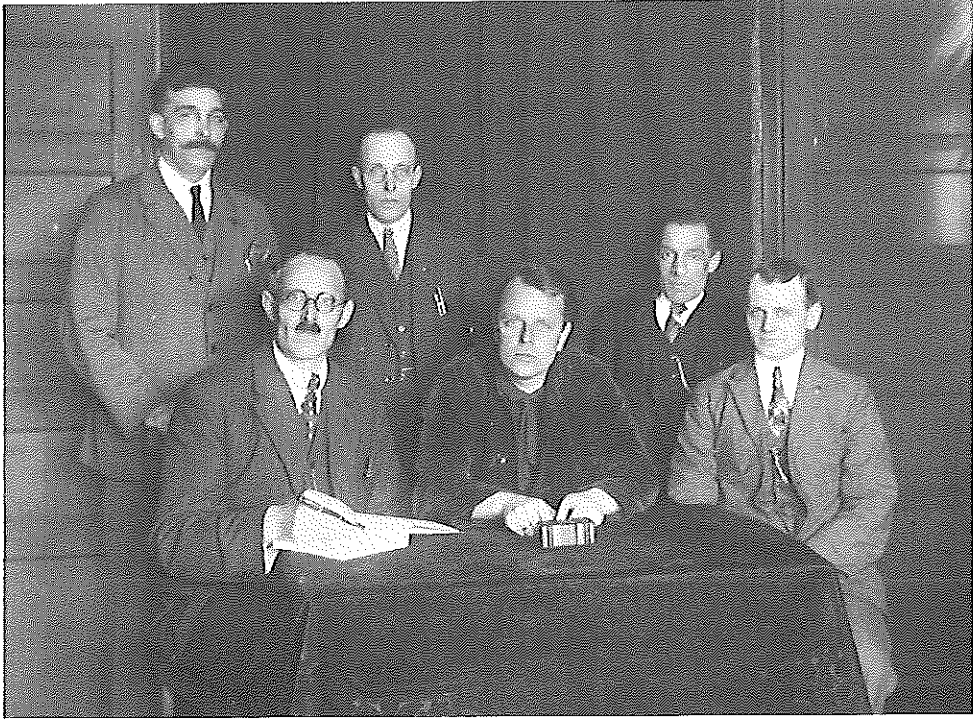
Het nieuwe college bestond uit Albarda op Onderwijs, Drees op

53

Verkiezingsaffiche.  
Foto IISG, Amsterdam

54

W. Drees in de duinen bij Scheveningen.  
Foto H.J.A. Nieuwenhuijs, Vinkeveen.  
Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem



Sociale Zaken en voorts uit een liberaal, een katholiek en een anti-revolutionair.

Bij de algemene beschouwingen in november 1919 zei Drees dat hij zich wel kon voorstellen dat de andere partijen bezwaren hadden tegen een gemeenschappelijk program; niemand wilde tenslotte de schijn op zich laden dat hij zich tegenover een andere partij had gebonden op een program dat als het ware afgedwongen zou zijn. Maar, de grond-, woningbouw- en levensmiddelenpolitiek waren 'cardinale kwesties' voor de SDAP. Als men bijvoorbeeld het erfpachtstelsel wilde afschaffen, 'dan zou onze houding geen andere kunnen zijn dan een van de felste oppositie'.

In de landelijke politiek stond de SDAP buitenspel, maar in een gemeente als Den Haag konden de sociaal-democraten op tal van punten goed met andere partijen samenwerken. Vooral in de eerste twee jaar van de nieuwe raadsperiode waren Albarda en Drees, bij een gunstige conjunctuur, in staat om vrij veel van hun program te verwezenlijken: kleinere klassen in het lager onderwijs, uitbreiding van schoolvoeding, verhoging van het minimumloon van het gemeentepersoneel, huisvesting van bejaarden, uitbreiding en verbetering van de gezondheidszorg.

De vorming van het college na de verkiezingen van 1923 was, anders dan vier jaar tevoren, geen probleem. De verhoudingen in de raad waren wel gewijzigd in het voordeel van rechts (van 16 naar 19 zetels), terwijl de SDAP een zetel minder kreeg (van 14 naar 13), maar de verdeling van de wethouderszetels bleef dezelfde. Albarda keerde niet terug in het college, want het partijcongres van 1921 had besloten dat het lidmaatschap van de Tweede Kamer en het wethouderschap van een van de vier grote steden onverenigbaar waren. Wel werd hij voor korte tijd voorzitter van de fractie. In 1925 zou hij Troelstra opvolgen als fractievoorzitter in de Tweede Kamer. Drees werd herkozen en behield Sociale Zaken. De tweede sociaal-democratische wethouder werd Machiel Vrijenhoek, sinds 1919 in de raad. Hij kreeg Stadsontwikkeling en Woningbouw in zijn portefeuille. Dat lag wel in de lijn. Als architect was hij in verscheidene plaatsen betrokken geweest bij de bouw van arbeiderswoningen.

Economisch was de situatie in 1923 een stuk ongunstiger dan in 1919. Door de recessie, die in 1921 was ingetreden, kwamen de gemeenten in moeilijkheden. Eén van de crisismaatregelen, de arbeidstijdverlenging van het gemeentepersoneel, leidde in het najaar van 1923 tot onenigheid in het college. De meerderheid wilde overgaan tot een verlenging van 45 naar 48 uur. Drees en Vrijenhoek waren daar tegen; verlenging van de werkweek in een tijd van werkloosheid vonden zij irrationeel. De raad nam echter het meerderheidsvoorstel aan. De gehele SDAP-fractie stemde tegen, maar de twee wethouders legden zich neer bij het raadsbesluit en bleven aan.

De samenwerking in het college tussen 'burgerlijken' en socialisten genoot over het algemeen een brede steun. Met name Drees was een zeer gezien bestuurder, ook buiten de kring van zijn partijgenoten.

55

**Het bestuur van afdeling 5 van de Haagse SDAP op 30 maart 1929. Voorzitter Wiersma (in het midden) is 25 jaar lid van de partij. Foto IISG, Amsterdam**

56

**Verkiezingsmeeting in de achtertuin van het Volksgebouw. Menigte luistert naar Drees, ca. 1935. Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem**



De felste oppositie had de SDAP doorgaans niet van burgerlijke zijde te duchten, maar van de communisten onder leiding van Louis de Visser. Volgens hen pleegden de sociaal-democratische wethouders, als 'lakeien van de bourgeoisie', verraad aan de arbeidersklasse.

#### strijd om erfpacht

Bij de verkiezingen van 1927, waarbij Drees voor het eerst als lijststaanvoerder optrad, won de SDAP één zetel (van 13 naar 14), rechts verloor er één (van 19 naar 18). Zonder problemen werden alle zittende wethouders herkozen. Dat wees op goede verhoudingen in de raad. Maar in de loop van 1928 ging het mis, doordat de houding ten aanzien van de grondpolitiek in enkele fracties veranderde. De stoot tot die verandering werd gegeven door het liberale raadslid E.A. van Berestejn, onder wiens leiding de liberalen een anti-socialistische koers gingen varen. Van Berestejn was er op uit, schreef Drees, om 'tot elke prijs' de socialistische wethouders uit het college te werken en het erfpachtstelsel te vervangen door verkoop van gemeentegrond.

Van Berestejn en enkele medestanders kwamen in 1928 met een nota, waaruit bleek dat ze wilden breken met het heersende erfpachtstelsel. B&W presenteerden de raad daarop een voorstel dat een compromis inhield tussen de socialistische minderheid en de burgerlijke meerderheid in het college. Men wilde het stelsel handhaven, maar bepaalde gronden konden voor verkoop in aanmerking komen.

Dit ging Van Berestejn niet ver genoeg en hij diende een motie in, waarvan aanneming een flinke beperking van het erfpachtstelsel zou betekenen. Dat was voor Drees het sein tot de tegenaanval. Van Berestejn en de zijnen zouden er volgens hem met hun motie voor zorgen dat de raad permanent in twee vijandige kampen zou uiteenvallen door debatten over erfpacht of verkoop; geen beter middel om niet alleen de grondpolitiek, maar de gehele gemeentepolitiek blijvend te bederven.

Een nieuw voorstel van B&W, dat nog iets verder ging dan het vorige, kwam in november 1929 aan de orde. Maar Van Berestejn wilde zijn motie niet intrekken. Reden voor Drees om opnieuw scherp tegen hem uit te varen. Volgens Van Berestejn was het juist dat de winst aan particulieren kwam dan aan de gemeente, aan wier groei en arbeid deze te danken was. Het karakter van zijn motie, constateerde Drees, was daardoor anti-sociaal. 'Wij zijn geneigd naar den geheelen aard van onze politiek den felsten strijd hierover te voeren'. Toch waren Vrijenhoek en hij, zo verklaarde Drees, in het belang van de stad nogmaals bereid tot een compromis.

De motie werd evenwel aangenomen met 24 tegen 21 stemmen. Direct daarna deelde Vrijenhoek, mede namens Drees, mee dat dit besluit voor hen aanleiding was ontslag te nemen als wethouder. Vanuit de SDAP-fractie klonken bravo's en applaus. Ook de liberale en de anti-revolutionaire wethouder stapten op. Alleen de katholieke wethouder bleef bij de burgemeester aan tafel zitten.

In een poging de crisis op te lossen diende de vrijzinnig-democrati-

57

**Mensen luisteren naar een toespraak van Drees.**

**Foto Spaarnestad Fotoarchief, Haarlem**

58

**Verkiezingscampagne, 1931.**

**Foto IISG, Amsterdam**



59



60



61

69

**Huidige situatie aan de Prinsegracht. Sinds 1985 is op nr. 71 het RIAGG gevestigd.**

**Foto Jan Zwaerts, Den Haag**

60

**Terrein achter de 'Drie Stoepen'. Hier werden vaak SDAP-meetingen gehouden en 1 mei-vieringen georganiseerd.**

**Foto Jan Zwaerts, Den Haag**

sche leider H.P. Marchant een motie in om van het voorstel van B&W de zakelijke inhoud te aanvaarden. De motie werd aangenomen en de afgetreden wethouders kwamen terug.

Terugblikkend op de crisis verklaarde Drees geen ogenblik spijt te hebben gehad van de houding van de SDAP. Op zich waren de sociaal-democraten tegen iedere verkoop, maar voor het Grondbedrijf was de voortdurende onzekerheid zo bezwaarlijk, dat zij wilden meewerken aan het voorstel van B&W. Maar verder konden zij niet gaan. 'Men kan van de sociaal-democraten niet vergen, dat zij in elk college zitting nemen, onverschillig welke politiek dat college voert. Als de verhoudingen zoo worden, dat ons beleid niet meer door den Raad wordt aanvaard en dat wij bovendien in het College niets meer kunnen bereiken, dan spreekt het vanzelf, dat wij er dan de voorkeur aan geven aan den anderen kant te zitten'. De SDAP stuurde niet aan op een breuk. Het compromis betekende echter niet meer dan een wapenstilstand. Tegen de achtergrond van economische achteruitgang ontwikkelden zich de verslechterende verhoudingen in de raad.

#### gemeentelijke crisis

De verkiezingen van juni 1931 brachten nauwelijks verandering in de samenstelling van de raad. De SDAP (14), rechts (18) en de liberalen (7) bleven gelijk in zetelaantal. De besprekingen over de vorming van het college verliepen stroef. Men kon het niet eens worden over de grondpolitiek. Vlak voor de wethoudersverkiezingen werd er alsnog een 'convenant' opgesteld, ondertekend door SDAP, VDB en ARP. Op het punt van de grondpolitiek hield het onder meer in dat er geen verkoop van reeds in erfpacht uitgegeven grond zou plaatsvinden. In het nieuwe college was er een meerderheid van vier van de vijf wethouders voor dit convenant. Drees verruilde Sociale Zaken voor Financiën en Openbare Werken; Vrijenhoek behield Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting. Van Beresteijn en zijn medestanders hadden vooral dat laatste willen voorkomen. De omstandigheden waaronder men moest werken, werden steeds ongunstiger. De werkloosheid werd massaal en de rijksoverheid verplichtte de gemeenten tot forse bezuinigingen. Zo speelde in 1932 de kwestie van de verlaging van de lonen van het gemeentepersoneel. In eerste instantie was de gedachte in de SDAP: daar mogen 'onze wethouders' niet aan meedoen. Maar volgens Drees viel aan loonsverlaging niet te ontkomen; andere bezuinigingen als het stilleggen van openbare werken en het verlagen van uitkeringen vond hij veel ernstiger. De opvatting dat wethouders in geval van loonkorting moesten opstappen bestempelde hij als 'een totale dwaling'. Overigens zag Drees meer in een actieve crisispolitiek dan in inkrimping en aanpassing. Tegenover het opgedrongen bezuinigingsbeleid pleitte hij bij herhaling voor uitvoering van grote openbare werken en de bouw van goedkope arbeiderswoningen. De gemeente moest zich niet terugtrekken en minder gaan doen, maar juist veel sterker regelend en organiserend gaan optreden.

61

**Volksgebouw, Prinsegracht 69 t/m 73, 1933. Sinds 1931 was dit het centrum van de Haagse arbeidersbeweging. In de jaren '60 kreeg het de naam 'De Drie Stoepen'.**

**Foto IISG, Amsterdam**



62



63



Maar nadat Feber met steun van de liberalen was gekozen hadden de katholieken een wanprestatie geleverd door niet allemaal op hem te stemmen.

Nadat ook de volgende sprekers met onthullingen en beschuldigingen waren gekomen, was Drees aan de beurt. Vol leedvermaak vroeg hij of hij wel tussenbeide moest komen. De SDAP was volkomen bereid de twee wethouderszetels te handhaven. Nu was de vastheid in het bestuur weggefallen; het burgerlijk blok was weinig samenhangelend. Er was geen duidelijke meerderheid geweest die meende dat de stad verkeerd bestuurd werd. 'Men wist dat alleen door manoeuvres een meerderheid zou zijn te forceeren, terwijl in werkelijkheid de meerderheid niet de sociaal-democraten had willen uitsluiten'. De verhoudingen die in Den Haag redelijk waren geweest, waren in de grond bedorven en er was schade toegebracht aan een goed democratisch stadsbestuur.

Volgens De Visser hadden de sociaal-democraten zestien jaar lang meegeholpen aan het 'steunen en schragen van het burgerlijk gezag'. En hoe had de dankbaarheid van de bourgeoisie zich geuit? 'Zoovels zoo vaak strijdbrekers bij economische conflicten in een bepaald moment door dengene, die hen hebben geëxploiteerd, als minderwaardige elementen worden weggetrapt, zoo hebben ze U [...] uit dankbaarheid een trap in den rug gegeven, het lagere deel noem ik hier niet'.

64

**Huidige situatie op Houtrust. Drees sprak regelmatig in de Houtrusthallen grote menigten toe. Bijvoorbeeld tijdens de anti-fascismebetogingen in 1935 en 1936.**

**Foto Jan Zweerts, Den Haag**

#### overwinning op rechts

De sociaal-democraten waren door alle onthullingen de helden van de dag. Tijdens de raadsdebatten waren de scheuren in het 'burgerblok' voor iedereen duidelijk te zien geweest. De samenwerking werd daarna ook geen succes en de grondpolitiek bleef praktisch ongewijzigd.

In juni 1935 waren er weer verkiezingen. De SDAP stond klaar om na een gedwongen afwezigheid van twee jaar weer aan het dagelijks bestuur deel te nemen. Het centrale punt waarop de gemeente zich volgens haar moest richten, was verruiming van de werkgelegenheid. De verkiezingen brachten een grote winst voor de SDAP: de partij behaalde 17 zetels, een winst van drie. Een grote menigte kwam 's avonds samen bij het Volksgebouw. 'En met het aantal toeschouwers', aldus de verslaggever van *Vooruit*, 'wies de geestdrift, waartoe de prachtige stembusresultaten dan ook alle aanleiding gaven. De strijdlieiders die ter onderbreking van de uitslagenreeksen door de luidspreker werden uitgezonden, werden enthousiast en luid meegezongen. Toen het eindresultaat bekend werd, kende de geestdrift geen grenzen. Een eindeloos gejuich steeg op'. Drees kreeg een ovatie, 'klinkend als een klok'. 'De burgerlijke partijen', zei Drees in zijn speech, 'die de sociaal-democraten uit het College van B en W hebben weggeïntrigeerd, hebben weinig genoeg aan het complot beleefd [...] Aan ons thans de taak om onze invloed in het Haagse gemeentebestuur krachtiger dan ooit ten goede aan te wenden, verslechteringen te stuiten en, waar we maar kunnen, opbouwende arbeid te verrichten'.

65

**Volksgebouw aan de Prinsegracht.**  
**Foto Haags Gemeentearchief**

# FEESTELIJKE BIJENKOMST

van de

**Partij van de  
vrijheid** **ARBEID**

op 1 October 1947

in de Dierentuin

**DEN HAAG**

ter gelegenheid van  
de invoering van de

**NOODVOORZIENING  
VOOR  
OUDEN VAN DAGEN**

---

Een belofte van  
het democratisch socialisme  
ingelost door **W. DREES**



66

67



68

De liberalen verloren drie zetels en hielden er nog maar vier over. De rechtse partijen gingen van 18 naar 17 zetels. Grote winnaar was, behalve de SDAP, het semi-fascistische Verbond voor Nationaal Herstel (VNH), dat met vier zetels zijn intrede in de raad deed. De SDAP nodigde, als grootste fractie, de andere fracties, met uitzondering van de CPN en VNH, uit om te overleggen over de wethoudersverkiezing. Vliegen, die de vergadering voorzat, stelde vast, dat de stemming in de andere partijen sinds 1933 zo was veranderd, dat besprekingen tot een vruchtbaar resultaat konden leiden. De SDAP meende dat zij twee zetels in het college kon eisen. De andere fracties, die nu heel gedwee waren, vonden dat een billijke eis en men bereikte al snel overeenstemming over de verdeling twee SDAP, twee rechts en één liberaal.

Vriehoek keerde terug op zijn oude post; vanzelfsprekend. Hij was door zijn volkshuisvestingsbeleid, schreef Vliegen, 'een van die mensen die, zonder veel gerucht, in heel wat arbeiderslevens zon en licht brachten'. De tweede SDAP'er, Lambert Buurman, afkomstig uit de vakbeweging, werd wethouder van Sociale Zaken.

In de nieuwe raadsperiode werd het erfpachtstelsel niet meer serieus bedreigd. Andere problemen dan de grondpolitiek, de werkloosheidsbestrijding voorop, vroegen de aandacht.

Regelmatig kwam de SDAP in deze periode in botsing met de vertegenwoordigers van Nationaal Herstel. Deze sympathisanten met het Duitse regime wilden de sociaal-democraten wegens 'onationale gezindheid' uit alle ambten en besturen verdrijven. De SDAP verdedigde daar tegenover met kracht de democratie en de 'volksvrijheden.'

De SDAP verloor bij de raadsverkiezingen van 1939 één zetel. Het college bleef in dezelfde samenstelling. De fractie kwam na twintig jaar weer onder voorzitterschap van Drees, die kort daarna, als opvolger van Albarda, ook voorzitter van de fractie in de Tweede Kamer zou worden. Veel kon men niet meer aanpakken. Oorlogsdreiging en mobilisatie deden zich gelden.

Na de Duitse inval bleef de gemeenteraad in naam nog een tijd functioneren. Drees werd, samen met andere vooraanstaande politici, in oktober 1940 opgepakt en als gijzelaar naar Buchenwald gevoerd. In juli 1941 werden alle politieke partijen, behalve de NSB, verboden. Een maand later werden de gemeenteraden ontbonden.

De sociaal-democraten in de gemeenteraad van Den Haag hielden in het algemeen een gematigde koers aan. Als collegepartij, onder leiding van Albarda, Drees en Vliegen was de Haagse partij praktisch ingesteld, gericht op hervormingen die in de eerste plaats de minder draagkrachtige inwoners ten goede zouden komen. Compromissen met de 'burgerlijke' partijen waren doorgaans niet onoverkomelijk. Alleen de grondpolitiek, in het bijzonder de handhaving van het erfpachtstelsel, was zo'n 'cardinale kwestie' voor de SDAP, dat de partij bereid was 'den felsten strijd hierover te voeren'.

66

**Minister-president Drees na de Tweede Wereldoorlog.**  
**Particuliere collectie**

67

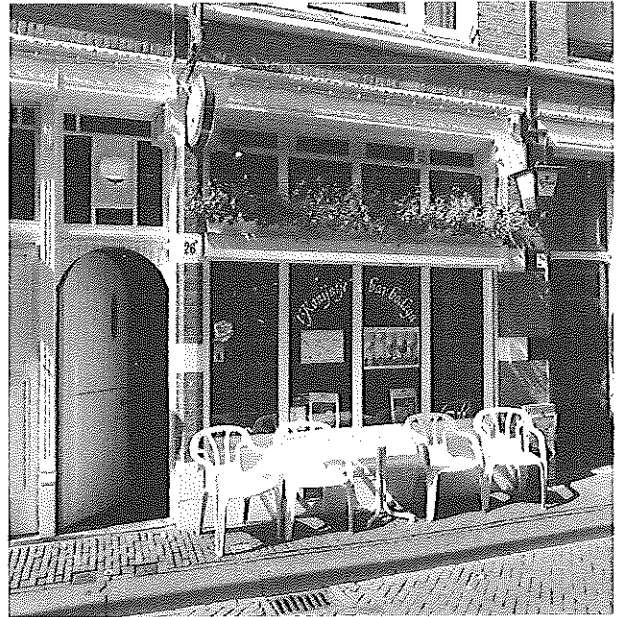
**Drees komt zijn belofte voor de ouderen na. PvdA -bijeenkomst in de Haagse Dierentuin, 1 oktober 1947.**  
**Foto IISG, Amsterdam**

68

**Drees voert propaganda met PvdA-verkiezingskaravaan op de Herman Costermarkt, 3 februari 1967.**  
**Foto IISG, Amsterdam**



69



70